

SZEGREGÁLÓ DESZEGREGÁCIÓ?

Lannert Judit, Németh Szilvia és Szécsi Judit

Nagyecsed sokszor szolgált mintaként a romák felzárkóztatását szolgáló programok számára (pl. REF, 2012), ugyanakkor a drogfogyasztással kapcsolatos újabb kvalitatív vizsgálatok (Lannert, Németh és Szécsi, 2017; Szécsi és Sik, 2016) alapján kirajzolódó kép inkább lehangoló.¹ A helyi erőfeszítések ellenére is egy 2017-es kutatás (l. Lannert, Németh és Szécsi, 2017) egy leszakadó, és iskoláiban, intézményeiben szegregálódó, entrópiás helyi társadalmat talált.

A nem megfelelő munka és közlekedési lehetőségek, a káros szenvedélyek, a helyi társadalom szétesése és a helyi intézményrendszerek szelektivitása, szegregálása egyaránt ennek a megnyilvánulási formái. Az entrópián² a helyi fejlesztések sem tudtak felülkerekedni, így ezek általában előbb-utóbb elhalnak vagy az eredeti célhoz képest átfomálódnak. A tanulmányban – elsősorban a 2017-es T-Tudok kutatásra alapozva (Lannert, Németh és Szécsi, 2017) – arra kerestünk választ, hogyan bicsaklottak meg és siklottak félre a biztatóan induló deszegregációs célzatú fejlesztési törekvések.

Munka- és szórakozási lehetőségek

Az észak-alföldi régióban található város, Nagyecsed lakossága 6700 fő, ebből 600-700 fő gyerekkorú. A munkalehetőség kevés, elsősorban néhány üzem (cipő-, méz-, szemüveggyártó), a konzervgyárak és a csirkegyár tud munkát adni. Ez utóbbi azonban csak nehéz fizikai és rosszul fizetett munkát biztosít, így azt a lakosság kis része tudja vagy akarja bevállalni. A településen sokan dolgoznak közmunkában, azonban az interjúk során az derült ki, hogy kiszámíthatatlan, kik és mennyi időre jutnak ehhez a lehetőséghez. A

¹ A tanulmány alapjául szolgáló kutatások: (1) A Good Start REF program értékelésére 2012-ben került sor, ahol fókuszcsoportos beszélgetés zajlott az érintettek körében (REF, 2012). (2) A Nagyecsedben készült másik kutatás (Szécsi és Sik, 2016) célja az észak-alföldi régió egy hátrányos helyzetű járásában, szűkítve a mélyszegénységben, szegregált területeken élők közötti droghasználat vizsgálata volt. A klasszikus legális szerek (alkohol, cigaretta) mellett a kábítószernek minősülő anyagok fogyasztását, különös tekintettel az újfajta pszichoaktív szerek használatának elterjedtségét is vizsgálták. Az adatfelvételre 2015. június 29. és július 3. között került sor. Kevert módszertant alkalmaztak: a kapcsolatfelvételt szolgáló rövid kérdőíves felmérés mellett az etnográfiai jellegű terepmunka során a résztvevő megfigyelés és az interjúzás módszerét. (3) 2017 első felében a T-Tudok Zrt. a tanulók drogfogyasztásával foglalkozó kutatása Nagyecsedben is végzett terepmunkát. Ennek során első alkalommal az ötödikes és nyolcadikos tanulókkal készítették fókuszcsoportos beszélgetést, és szintén csoportos formában az iskola pedagógusaival is készült interjú, melyben az intézményvezető helyett, az intézményvezetőt és a kutatásba bevont két osztály (5. és 8.) osztályfőnökeit érték el. Egy másik beszélgetésben a települési szülőket is megkérdezték. Második alkalommal egy szakértői, valamint egy másik szülői fókuszcsoportos beszélgetésre került sor (Lannert, Németh és Szécsi, 2017).

² „Bizonyos absztrakció segítségével az entrópia kifejezés átvihető a társadalomra mint olyan rendszerre, ahol az emberek közti viszonyokat az információ birtoklása és áramlása határozza meg. A társadalmi energia e viszonyokban testesül meg. Az entrópia a rendezetlenség növekedése, vagyis a rendezettebb állapotból egy kevésbé rendezettebb állapotba való átmenetnek felel meg [...] Azokat a rendszereket és alrendszereket tekintjük magas entrópiával rendelkezőnek, amelyekben teljes szakadás van a közösségi kapcsolatokban, a közösségi pillérek közt. Ezekben a rendszerekben bár megvan a fenntarthatóságra a lehetőség, de mostani állapotukban nem képesek ezt önmaguk elősegíteni. Erős függés érzékelhető a külső környezeti fejlesztések iránt, információs, kommunikációs és kohéziós zavarok sokasága lépett fel.” (Goda és Tóth, 2013).

településen több szegregátum is van, de a legnagyobb a település elején helyezkedik el. A többségében romák lakta utcákban nincs aszfalt, és vezetékes víz is csak a lakások felében található.

Az egész megyére és a vizsgált településre is jellemző az elmaradottság. Magas arányú a munkanélküliség, kevés a nyílt piaci munkát kínáló vállalkozás, gyár, üzem. Alapvetően két típusú munkahely érhető el. Az egyikben magasak a követelmények, leginkább érettségivel lehet elhelyezkedni a sikeres felvételi vizsga után. Ez viszonylag tisztességes és biztonságos megélhetést jelent. A másik típusú, a gyárak kemény fizikai munkát, embertelen munkakörülményeket és családostként vállalhatatlan munkabeosztást kínálnak alacsony bérekért, amit sokan nem tudnak és nem is akarnak elvállalni (ez sokszor 16 órát jelent vagy három műszakot, nehéz fizikai munkát, 3-6 óránként 10 perces szünetekkel). A települések közlekedése is elmaradott, a buszjáratok ritkák, iskolaidőn kívül még gyérebb. Ez jelentősen megnehezíti a munkavállalási, de a továbbtanulási lehetőségeket is.

A szülők többsége is közmunkásként dolgozik (Lannert, Németh és Szécsi, 2017). Többen közülük komoly erőfeszítések árán vállalják a tanulást, valamilyen OKJ-s tanfolyamon való részvételt (szociális gondozó, ápoló, mezőgazdasági képzés, eladó), esetleg az általános iskola befejezését, ritkán az érettségi megszerzését. Ennek ellenére sem tudnak elhelyezkedni, aminek számos összetett oka van. A legnagyobb problémát a már említett buszjáratok okozzák, aminek következtében nem lehet vállalni az elvárt munkafeltételeket (pl. a három műszakot, a műszakkezdesre való megérkezést). Sok munkahely egyszerűen összeegyeztethetetlen a családos, gyerekes léttel. A gyerekek reggeli iskolába indítása, az iskola utáni felügyelet biztosításának követelménye és igénye nem teszi lehetővé a nyolc vagy több órányi munkavállalást, pláne, ha még más településen is van a munkalehetőség. Különösen az egyszülős családok háztartásfői képtelenek ezt megoldani. A csökkenő munkalehetőségek mellett a résztvevők arról számoltak be, hogy még végzettséggel sincs szükség a munkájukra. Nem ritka a származás miatti diszkrimináció sem. A megszerzett végzettség a közmunkás béreket sem emeli, nem járnak jobban közmunkásként sem, ha tanulnak. Viszont a végzettség vagy szakma megszerzése miatt a gyerekeik már nem számítanak hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűnek, ezért kiesnek a támogatásokból, ellátásokból (pl. gyermekvédelmi ellátás, települési támogatás).

A tanulókkal folytatott fókuszcsoporthozos beszélgetéseken (Lannert, Németh és Szécsi, 2017) a településsel kapcsolatos pozitívumként a gyerekek közül legtöbben a szabadidős tevékenységeket említették. Ám a konkrétumokra rákérdezve már nem sok dolgot tudtak felsorolni. Szeretnek focizni, amire lehetőségük van a település központjában található focipályán. Ezenkívül a játékokat, a telefonozást, internetezést, tévézést említették. Az ötödikesek alapvetően hazamennek és otthon, illetve a lakókörnyezetükben lévő barátokkal – akik lehetnek osztálytársak is – vagy családjukkal, zárt közösségekben töltik szabadidejüket. A nyolcadik osztályos tanulók gyakrabban járnak el a településen belül barátokkal találkozni vagy valamelyik cukrászdába, kávézóba beülni. Negatívumként leginkább azt hozták fel, hogy a lakókörnyezetük (a telep), az utcájuk nincs leaszfaltozva, így az év nagy részében sár van.

A településre jellemző drogfogyasztási szokások és egészségmagatartás

A legfrissebb kvalitatív vizsgálatok (Lannert, Németh és Szécsi, 2017; Szécsi és Sik, 2016) azt mutatják, hogy ezen a településen jellemző az alkoholfogyasztás és jelentős méreteket ölt a nyugtatók, altatók (elsősorban Rivotril és Frontin) orvosi rendelvény nélküli fogyasztása minden korosztályban. A gyógyszereket könnyű beszerezni, felírják valakinek, aki a patikában kiváltja, de innen már követhetetlen a fogyasztók útja. „*Van, aki beteg, neki felírja az*

orvos, ők meg ellopják”. Rosszullétről, halálesetről is beszámoltak, előfordult már, hogy rosszul lett valaki (elájult, reszketett), ekkor kihívták a mentőket. A gyógyszerhasználat elsősorban a felnőtt népességre jellemző, fiatalok körében inkább az iskolából lemorzsolódottak veszélyeztetettek. A két vizsgált osztály tagjai (5. és 8. osztályosok) nem használtak még gyógyszereket, de családjukban magas számban fordul elő alkalmi vagy rendszeres gyógyszerhasználó. A lakókörnyezetben is többen használnak főleg Rivotril, elsősorban a fiúk.

Az újfajta pszichoaktív szerekhez is könnyű hozzáférni. Gyakori azonban a saját gyártású drog is. Olcsó, gyorsabban és intenzívebben hat, könnyű hozzáférni és legálisnak vélik. Ezeket elsősorban a fiatalok használják, már 12-13 éves kortól, meglátásuk szerint a fiatalok fele. Elsősorban a szerhasználat rekreációs módja jellemző, de ismernek függőket is. Minden interjúalany beszámol droghasználat okozta rosszullétről saját magával vagy ismerősével kapcsolatban. Általánosságban elmondható, hogy a drogokkal és a függőség természetével kapcsolatos tudatlanság nagy, a droghasználattal kapcsolatos segítő helyekkel nincsenek tisztában (Szécsi és Sik, 2016).

Az iskolában tanuló gyerekek többsége nem reggelizik otthon, mindegyikük ingyenes étkezést kap az iskolában. A pedagógusok tapasztalata az, hogy sokszor visszautasítják az ételt. Helyette gyakran esznek chipset, kólát, különösen azokban az időszakokban, amikor pénzhez jutnak.

„chips, kóla három napig... édességek bevásárláskor, és akkor tényleg mindent megkapnak, a legegészségtelenebb dolgokat. És akkor utána, ugye, elfogy, utána megmarad tehát a... Tehát itt tenyérnyi rántott húsokat dobálunk ki például. Tehát, amikor odafentről, Budapestről azt mondják, hogy a gyermekéhienség meg satöbbi, tehát nem tudjuk, miről beszélnek, mert nálunk a nagy szelet húsokat nem eszik meg a gyerekek. Tehát, hogy amikor egy gyerek éhes, és mégse eszi meg a nagy darab húst, akkor nem tudjuk, hogy éhes vagy nem éhes egyáltalán. De hogy a moslékba rengeteg mindent kidobálunk. És, ugye, egészséges ételeket is kapnak, mert ilyen natúr csirkemell salátaágyon, így azt nem értik, hogy miért nincs megfőzve, akkor az milyen étel, és sokat pocsékolunk és megy a moslékba. Vagy beleharapnak és otthagyják.” (tanár, 2017)

A pedagógusok meglátása szerint ezt általában nem használják ki, elsősorban a szegényérzet miatt, illetve azért, mert számukra az iskolában osztott ételek egy része ismeretlen, nem ettek még olyasmit, ezért idegenkednek ezektől. A kutatás során is az volt a tapasztalat, hogy öltözékük szegényes, piszkos, sokszor az évszaknak nem megfelelő. Gyakori jelenség, hogy kabátjukat a tanteremben, óra alatt sem veszik le. Ennek oka lehet, hogy szégyellik szegénységüket, vagy ezzel is reprezentálják azt, hogy ők nem tartoznak oda. Az egészséges életmódra kevés családi mintát látnak ezek a gyerekek. Ugyanakkor jól látható, hogy az egészséges étkezés hiánya nem pusztán kínálati probléma. A keresletet is meg kellene teremteni ez iránt, ami már egy hosszabb és bonyolultabb folyamat, de ezzel nem igazán foglalkoznak iskolai szinten, vagy ha igen, kevésbé hatékonyan.

Az egészséggel kapcsolatos attitűdök terén szembeötlő volt, hogy a gyermekek többsége nem tartotta fontosnak, hogy zöldséget vagy gyümölcsöt fogyasszon. Az alkohol- és drogfogyasztás egészségkárosító hatásáról megosztottak a vélemények. A többség egyetértett abban, hogy ezek a szerek károsak az egészségre. Az energiatalokat (pl. Kobra, Hell) nyolcadik osztályban napi szinten fogyasztják, az alsóbb évfolyamokon inkább a chips és a puffasztott kukoricapehely fogyasztása jellemző, akár a főétkezések helyett is.

A dohányzás általános jelenség a gyerekek körében, akárcsak a szülőknél. Az ötödik osztályban a gyerekek fele, a nyolcadikban többen dohányoznak napi rendszerességgel. A kábítószeresek közül a pedagógusok elsősorban a fű, a biofű, valamint az ecstasy használatáról tudnak, de főleg az alkalmi fogyasztást tartják jellemzőnek. A tanárok nem tűntek tájékozottnak drogügyekben, a pedagógusok zöme ezt szinte dicsekedve vallotta be. Azonban a gyerekek és a szegregátumban élő szülők erős kábítószer-jelenlétről számoltak be.

„Én megmondom – elnézést – az őszintét, hogy szerencsére én nem. Tebát én még soha életemben nem találkoztam ezzel. Úgyhogy én nem is tudom, hogy milyennek kellene, hogy az legyen, ugye.” (tanár, 2017)

„... olyan 5.-es, 6.-os, 7.-es, már csinálják... Épp mondtam a barátnőmnek, hogy az egyik éjszaka kinéztem az ablakon, és ott totálra nem tudom, mi volt, hát én nem tudom, hogy mi, még sosem próbáltam ki, nem tudom, milyen a reakciója. Olyanok voltak, mint akik részegek, meztelenül ott őrjöngtek. Hát, mondom, ilyen nincs.” (szülő, 2017)

A gyerekekre koncentráció kutatás (Lannert, Németh és Szécsi, 2017) alapján a családokban jellemző a sok gyerek (akár 6–9 is), valamint a rendezetlen családi viszonyok (pl. válás, új kapcsolatok, gyermekvédelmi szakellátás, nevelőszülői elhelyezés). A családok többsége szegény, a gyerekek súlyos nélkülözésben élnek. Ők maguk is ismerik a szociális terminológiákat, elmondják, hogy a szülők közmunkán vannak, ami mellett segínyt kapnak és jelentős forrásuk a „családi” (családi pótlék). A védelemben vétel és a gyámság intézménye sem ismeretlen számukra, többen saját élményként beszélnek ezekről.

Rendszerszintű szakmai segítség – pszichológus hiánya és a helyi szociális háló leterheltsége és eszköztelensége miatt – nincs, viszont a gyermekjóléti szolgálat meglehetősen hatástalannak tűnik a valódi megoldásokat illetően, kizárólag a gyermekvédelmi protokollok szerint előírt eszközökben gondolkodnak. Az itt dolgozó szakemberek elmondása szerint a gyermekvédelmi törvény tavalyi változása és az átalakítások után kevesebb kollégával még leterheltebben működnek, és munkájuk jelentős részét az adminisztráció elvégzése teszi ki. Ha kiderül, hogy valaki drogot fogyasztott – a gyerekek szerint –, a rendőrség jön ki, ez azonban ritka eset. A segítségnyújtási lehetőségekkel kapcsolatban inkább az informális és/vagy civil kapcsolatok működnek, némiképpen a településen jelen lévő különböző vallási közösségek (református egyházközösség, HIT gyülekezete).

Szegregáló intézmények

A településen két óvoda, egy ének-zene tagozatos, nyolc évfolyamos állami általános iskola és egy református gimnázium működött. A város állami általános iskolájában a gyerekek létszáma 284 fő, melyből 209 halmozottan hátrányos helyzetűnek, 42 hátrányos helyzetűnek minősül. Sok köztük a tanulási és/vagy magatartási problémákkal küzdő tanuló, akik tanítása, nevelése jelentős kihívást jelent a pedagógusoknak a mindennapok során. Sajátos nevelési igényéről (SNI) diagnózisa 38 gyereknek van, emellett sok BTM-kódú (beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő) gyermek is tanul itt. Azonban sokan nem rendelkeznek diagnózissal, illetve egyéb szakértői vizsgálaton nem vettek részt,

így problémájuk nem egyértelműen meghatározott, és ennek megfelelő terápiában sem részesülnek.³

Az iskola tárgyi, de különösen személyi infrastruktúrája romló tendenciát mutat. Elmondásuk alapján intézményük a térségben egy jó hírű zenei tagozatos általános iskola volt, ami az elmúlt két évtizedben tönkrement. A lejtőn a kezdő lépést az jelentette, hogy a 2000-es évek során az erőszakos integrációs törekvések hatására meg kellett szüntetniük a speciális osztályokat, ahol szakképzett gyógypedagógusok foglalkoztak kis létszámú csoportokban a fejlesztést igénylő gyerekekkel. Evfolyamonként öt osztályuk volt, ebből egy az SNI-s gyerekeknek. Az integrálással ezeket a tanulókat a négy osztályba szétosztották, de a gyógypedagógusokat már nem tudták alkalmazni (a nyolc szakember azóta máshol dolgozik, kettő a helyi óvodában), ugyanakkor nem kaptak egyéb segítő alkalmazottat (pl. fejlesztőpedagógust, pszichológust, pedagógiai asszisztenst) sem. A nem roma családok, észelve a változást, elégedetlenek voltak, aggódni kezdtek gyereük esetleges teljesítményromlása miatt. Ennek következtében a szomszéd településre írták át gyerekeiket, ahol nem voltak romák az iskolában.

A város másik iskolája egyházi fenntartású, évek óta gimnáziumként működik, de 2012-től általános iskolai osztályokat is indít felmenő rendszerben. A gimnázium története jól tükrözi a helyi elit törekvéseit. A gimnázium léte a városi rang megszerzéséhez kellett, az általános iskola létrehozása pedig azért, hogy az elcigányosodó általános iskolából elmenekítsék a gyerekeket. Mindez a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (ami elvileg az állami általános iskola gazdája) engedélyével és támogatásával történt!

Nagyecsed i Báthori István Református Általános Iskola és Gimnázium és Kollégium (honlap)⁴

Az Ecsedi Báthori István Református Gimnázium és Kollégium 1994-ben kezdte meg működését Nagyecsedben. Az akkori önkormányzat részéről igényként jelentkezett a településenműködő, majd az oktatási kormányzat által megszüntetett közép fokú oktatás újraélesztése. A működő közép fokú intézmény a nagyközség szempontjából stratégiai jelentőségű volt, ugyanis egyik feltételét képezte a városi rang újbóli elnyerésének. Nagyecsed Nagyközség Önkormányzatának támogatásával 1994. július 1. hatállyal gimnázium és kollégium alapítását határozta el egy 9. osztállyal felmenő rendszerben, illetve a távollakó gyermekek számára kollégiumi elhelyezés biztosításával. Bár a fenntartó terveiben szerepelt az évfolyamonkénti két tanulócsoport indítása, ez a környékbeli középiskolák elszívó hatása miatt nem tudott megvalósulni. A 2006-os évtől bővült az intézmény tevékenységi köre. Ekkor indult a felnőttoktatás, ahol esti munkarendben van lehetőségük a tanulóknak az érettségi bizonyítvány megszerzésére. E képzés létrejöttét az oktatás területét is elérő piaci versenyhelyzet indukálta, az így keletkezett anyagi többletforrásokat az intézmény oktató-nevelő munkáját segítő eszközök beszerzésére fordította. **A következő mérföldkő a 2012–2013-as tanév volt az iskola életében. Az erőszakosan integráló általános iskolai oktatás gyakorlatával egyet nem értő szülők gyermekeiket több éve elviszik más települések iskoláiba. Az óvodás gyermekek**

³ A hátrányos helyzetű településeken több helyen tapasztalni, hogy inkább nem is diagnosztizálják a fejlesztésre szoruló gyerekeket, mivel az ellátórendszer túlszűfolt, ellátásra nincs lehetőség. Ezáltal viszont a szőnyeg alá lehet söpörni a problémát, a felszínen nem jelentkezik a feszültség. Ugyanakkor ezek a gyerekek ellátatlanok maradnak, ezáltal meg is pecsételődik iskolai pályafutásuk. Arról nem is beszélve, hogy mekkora terhet rak ez éppen a gyakorlatban dolgozó pedagógusokra, akik ezáltal eligazodási támpontok és szakmai segítség nélkül egyedül maradnak a problémákkal.

⁴ A félkövér szedés a szerzők általi kiemelés.

szülei körében végzett közvélemény-kutatás alapján egyértelművé vált, hogy erős igény van a városban az önkormányzati általános iskola mellett alternatívaként működő egyházi fenntartású alapfokú oktató-nevelő intézmény létrehozására. Ezek után döntött úgy az intézmény fenntartója, hogy tevékenységi körét bővíti az alapfokú oktató-nevelő feladattal. Az intézmény ettől az évtől felmenő rendszerben, évente egy új osztállyal bővülve nyolc osztályos általános iskola létrehozását kezdte el megvalósítani. (Ettől az évtől megváltozott az intézmény neve is, és Ecsedi Báthori István Református Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium néven működik tovább. Az intézmény fejlődésének következő lépcsőfoka a 2014 nyarán megvalósult telephely létrehozása volt. A székhelyen már nem tudtuk további átalakításokkal növelni férőhelyeink számát. **A probléma megoldásának érdekében a helyi általános iskola fenntartójával (KLIK) kötött használati szerződés alapján jogot kaptunk az egyik oktatási épületükben kihaszíratlanul álló helyiségek használatára.** A 2014–2015-ös tanévtől nappali tagozatos gimnáziumi tanulóink oktatása a Nagyecsed, Rákóczi u. 12. alatt található telephelyen folyik.

Forrás: http://www.ebirag.hu/?page_id=32 (2018. 01. 03-i megtekintés)

A református gimnázium néhány éve – szülői nyomásra is – lefele is elkezdett terjeszkedni, azonban 2016 nyarán a település oktatási térképe teljesen átalakult egy gyors, de annál meghatározóbb esemény által.⁵ A problémát már 2012-ben is érzékelték a helyi roma lakosok.

„Van egy egyházi (iskola) is, és akkor most már felfejlesztették, ott is van általános meg gimnázium. Most hát tudni kell azt, hogy régen azért két helyen volt az általános iskola, és nincs mit mellébeszélni, elcigányosodott az egyik. Tehát, hogy a magyar családok beindultak, a református iskola beindult, és a magyar családok átvitték a református iskolába a gyerekeket. Hát ezt tudni kell, hogy az állami iskolába, ott már szinte csak roma gyerekek vannak.

Csak roma gyerekek?

Igen, mert nincs mit mellébeszélni, ez van most Nagyecsed.

A református hány évfolyamon működik?

Most már mindegyiken. És gimnázium is van. Gimnáziumnak indult és utána folyamatosan fejlesztették. Most már kettő lett. Igen. És pont ide pályáztunk a deszegregációs programmal. Hogy a szegregátumból, az iskolából most már akkor szeretnénk legalább 20 gyereket átvitálni ide, a református egyházi iskolába.

És ez ennek a pályázatnak a része?

De jár a református iskolába már roma gyerek. Persze, minimális.” (REF, 2012)

Az események 2016 nyarán drámaian felgyorsultak, amikor az egyházi iskola – a város vezetőinek egyetértésével – úgy döntött, hogy a még nem lévő 6., 7., és 8. osztályt is beindítja, illetve felvételit hirdet a korosztályos gyerekeknek. A döntés elsősorban szülői nyomásra történt. Egyre fokozódott az a jelenség, hogy a szülők a megváltozott iskolai körülmények hatására igyekeztek gyerekeiket az állami általános iskolából másik iskolába vinni. Ez azonban – egyéb lehetőség hiányában – más települések iskoláit érintette, így a város elesett az ezen gyerekek után járó normatívától. A döntés után tehát felvételi eljárást szerveztek, ami a tanulmányi teljesítményt mérő felvételi vizsgából és a vallási elköteleződés vizsgálatából

⁵ A folyamatról jelen kötetben Zolnay (2018) munkája kínál további részleteket.

állt.⁶ Ez alapján válogatták ki és indították el szeptembertől az új felsőbb osztályokat.

Miután a református gimnáziumba felvétellel lehetett csak bejutni (valamint előnyt jelentett, ha valaki református és templomba jár), ezért a roma szülők egy része is elkezdett templomba járni. Ugyanakkor a felvételi vizsgán a cigány gyerekek sorra elvéreztek. A helyi romaszervezet oláh cigány vezetője a deszegregációs program révén besegített néhány oláh cigány gyermeket, így a három osztályba végül összesen 12 oláh cigány tanuló került be – erős helyi cigány érdekvégyesítő nyomás hatására, de romungró gyerek nincs egy sem a református általános iskolában. Miközben korábban a nem roma lakosság vitte a szomszéd faluba a gyereket, ez mára megváltozott. Az egyházi iskolából kimaradó, de motivált cigány szülők kezdték el másik településre járatni a gyerekeiket, miközben a helyi elit kiharcolta magának a helyben lévő egyházi iskolát. Igaz az is, hogy bár néhány romungró gyermeket is felvettek a szülők elbeszélése szerint, de ők végül is inkább maradtak a régi iskolában a barátok és a tanárok miatt. Ez arra is felhívja a figyelmet, hogy önmagában egy lehetőség megnyílása még nem jelenti azt, hogy élnek is vele. A megszokottól eltérő közeg elbátortalanítja a tanulókat, amennyiben nincs elegendő szülői és pedagógusi támogatás.

A 2016-os nyári eseményekkel közel 100 gyerek és nyolc pedagógus távozott az állami intézményből, többségében a település másik, immár elitté vált egyházi iskolájába. Ezzel a folyamattal a korábban erős pozícióban lévő, eredményeket elérő, jó iskolából rossz, „cigány iskola” lett. Jelen pillanatban tehát a település állami általános iskolájában csak romungró hátrányos helyzetű gyerekek tanulnak. A feltétlenül szükséges gyógypedagógiai asszisztensek vagy nyugdíjba menő, elvándorló szaktanárok helyére nem tudnak felvenni újakat, egyrészt az iskolafenntartó nem engedi időszakos felvételstop elrendelésével, másrészt nehéz megfelelően képzett szakembert találni, mert a térségben nagyon jelentős a szakemberhiány. Az iskola nevéet sem tudja megváltoztatni, így az ma is zenei általános iskola, miközben zenei képzés már nem zajlik a falak közt (csak zongoratanítás van még, jellemző módon erre is a református iskolából járnak át). A városon belüli korábbi pozitív megítélés leromlott, azok a szülők, akik megtehetik, lehetőségük van rá, elviszik gyerekeiket másik iskolába, akár másik településre is.

Jól látható, speciális helyzetbe kerültek az állami iskolában maradó pedagógusok. Az iskolán belül a tanárok körében erős poszttraumás élményeket tapasztaltunk, tanácsalannak és kétségbeesettnek tündek. Egyértelműen vesztésként élék meg helyzetüket, megszokták, hogy egy jó nevű zenei általános iskolában tanítanak, és az új helyzettel nem tudnak mit kezdeni. A volt igazgató lemondott, a feladatot egy helyi születésű fiatal tanár vállalta fel. A fiatal igazgató első intézkedéseivel valamit javított az iskola állapotán, közmunkásokat kaptak az önkormányzattól (portás, pedagógiai asszisztens), akik segítik a rend fenntartását.⁷ Az események bénító hatása és a túlterheltség következtében a pedagógusok tevékenysége a mindennapi munkavégzésre, az erőn felüli helytállásban mutatkozik meg. Jól látható, hogy az önkormányzat számára az a lényeg, hogy a rend fennmaradjon, a fenntartónak pedig ez az iskola is egy a térségben sok, hasonló problémákkal küzdő iskola közül, amire nem akar és tud költeni. Nincs semmilyen pedagógiai értelemben támogató tanácsadó intézmény, szervezet, akikre ebben a krízishelyzetben az állami iskola nehéz helyzetbe került pedagógusai támaszkodhatnak.

⁶ A vallási elköteleződés vizsgálatának problémájáról jelen kötetben L. Ritók (2018) tanulmánya közöl részleteket.

⁷ Vegyük észre, hogy az állami fenntartó, a Klebelsberg Központ nem viselkedik jó gazdaként, az önkormányzat viszont nem fenntartója a településen lévő oktatási intézménynek.

„Ez is egy külön kérdés, hogy kinek a problémája ez. Tehát, a mi iskolánk az a típusú iskola, ahova nem hiszem, hogy motivált pedagógusokat kapnánk, és szívesen jönnének ide dolgozni. Tehát mi, szerintem, azzal fogok küszködni az elkövetkezendő években, hogy nem lesz pedagógus, aki betege ide a lábát. [...] Hát én ilyen viszonyok között lettem igazgató. Tehát, senki nem is vállalta ezt a munkakört, mert nem volt, tehát nyáron nem volt pedagógusom. Közel 100 gyerekkel lettünk kevesebben. Hogyan tovább? Ez egy nagyon érdekes kérdés, hogy mi lesz most. Mert azért a mi iskolánk itt az elmúlt, azt mondom, hogy 20–30 évben a környék, a megye egyik legkiemelkedőbb iskolája volt. Tehát, szakmailag... szakmailag, pedagógiailag, létszámailag, művészetoktatás... Tehát abból a magasságból lezuhanni ide, ahol most vagyunk. Óriási trauma volt. Azért ez mindenkit megviselt. Kollegákat, szülőket is. Tehát a szülőknek is óriási dilemma volt, hogy mi lesz itt az iskolával, a gyerekével. Alapvető problémaként merült föl, hogy nem lesz a gyereküknek pedagógusa.” (intézményvezető, 2017)

Az iskolai tantestület terveit, jövőképét is erősen behatárolja ez a traumatikus állapot, valamint a térségre jellemző szakemberhiány. Egyedül érzik magukat, a fenntartó érdemben nem támogatja őket alternatív programokkal, pedagógiai eszközökkel, forrásokkal. A szülők segítségére sem igazán számíthatnak a gyerekek motiválása terén.

A 2016 nyarán lebonyolított egyházi iskolai felvételi eljárás utólag nyert egy szimbolikus jelentést is. A megmérgettetést a település és a gyerekek szülei is úgy fogták fel, hogy „itt eldőlnék sorsok”, a felvételi eredmény és a felvétel ténye kettéosztja a településen élő gyerekeket. A régi iskola a megbélyegzett, az egyházi pedig a kiemelt, így a benne tanulók is hasonló megítélés alá esnek. Ez a jelenség fél év elteltével a mindennapokban is megjelenik. A régi iskolában maradt több gyerek és szülei is beszámoltak arról, hogy a régi osztálytársak, akik most már a másik iskolába járnak, az utcán, boltban összefutva sem köszönnek korábbi osztálytársaiknak. A lakossági elkülönülés és a szegregáció tehát tovább erősödik a városban, ami most már nem csak a lakóhely szerinti szegregációt jelenti, hanem egyértelműen az iskolai szegregációt is. A tanulási, szocializációs hátránnyal küzdő vagy csak eltérő kultúrával rendelkező gyerekek számára szűkül az a terület, ahol jobb helyzetben lévő társaikkal találkozni tudnának, így ők egyre kevésbé képesek hatással lenni rájuk. Ezzel hosszabb távon az esélyegyenlőségük is csökken. Az erőpozíciók átalakulnak, a jobb társadalmi helyzetben lévők, a nem romák helyzete tovább javul, ezzel párhuzamosan az amúgy is hátrányos helyzetű és/vagy roma emberek hatalmi pozíciói romlanak, kiszolgáltatottságuk tovább nő.

A szülők egy része – kizárólag az esemény „vesztesei” – nagyon nehezményezik az eljárás módját és összességében az egész jelenséget, elkeseredettség, megbélyegzés, félelem és tehetetlenség érzékelhető körükben.

„Hát én megmondom őszintén, én láttam eleinte, én fel voltam háborodva. Én nagyon-nagyon sokszor vitába keveredtem... elsősorban azért, mert nem voltunk kiértésítve, nem tudtunk róla. Ezt csak hirtelen döntötték el, hogy ez így lesz. Mi nem tudtunk róla. Mármint a gyerekek mondták otthon, de mi ezt lehetetlennek találtuk. Ezt már következő év szeptemberében, mikor megkezdték az iskolát, ezt már mi akkor tudtuk meg.” (romungró szülő, 2017)

„Akikkel meg voltak szokva barátok, végig velük volt és nehéz, el kell szakadni a barátaitól. Sőt mi több, nálunk az a legnagyobb probléma, hogy nem szokott hozzá ahhoz, hogy tiszta cigányokkal jár. Őtet zavarja az, hogy beleszólnak, belekiabálnak. Vannak a cigány gyerekek közt is nagyon jó tanulók, sőt mi több, abba' az osztályba', ahova most az én fiam jár, szinte az iskola legjobb tanulója az egyik kis cigány kislány.” (romungró szülő, 2017)

Azok a szülők, akiknek már nem ebbe az iskolába járnak a gyerekeik (tehát másik településen vagy az egyházi iskolában tanulnak), azok elégedettek, megkönnyebbültek, nem értik igazán, mi a probléma ezzel. A megoldásban való részvételt nem érzik feladatuknak. Azonban a jelenlegi iskolájával – függetlenül attól, hova jár a gyerek – minden szülő elégedett, támogatják az iskolát mindenben, és üdvözlik a kapcsolat szorosabbra fűzését.

A helyi általános iskolai válságról a szakemberek körében mindenkinek volt tudomása, meg is fogalmazzák, hogy ezek az események nyugtalanítóak, azonban a pontos következményeket nem látják, bejósolni sem tudták. Különösen aggodalomra ad okot, hogy az óvónők szerint az integrált óvoda mellett egy református óvoda létrehozása is szerepel a közeljövő terveiben. Ez azonban végképp szétszakítaná a helyi társadalmat. Közös megoldásban, fellépésben és szakmai nyomásgyakorlásban nem gondolkodnak, nem igazán tudják elképzelni, hogyan tudnának hatni a folyamatokra. Sajátos módon a hároméves kortól kötelező óvodáztatás bevezetése volt az, ami felgyorsította itt is a folyamatokat. Amint megjelentek az óvodákban azok is, akik addig nem, a helyi középosztály menekülésre fogta. Ennek jeleit már 2012-ben lehetett látni.

A szülők részéről tapasztalnak ellenállást, tehát amikor ezek a gyerekek megérkeznek, mondjuk a szülők elvárnák, hogy külön csoportba kerüljenek?

„Nem várnák el. Sőt. Nem várnák el, sőt szerintem, ugye, az most már az új törvény szerint a hároméves gyerekeket már be kell óvodáztatni, tehát ezzel sincs hála a jó istennek gondunk, ugyan fel kellett járni őket a nyáron, hogy hozzák óvodába őket, de nem. Sőt inkább azt várnák el, hogy ott legyenek a magyar gyerekek közt. Hát egy kicsit a magyar családoknál, egy kicsit igen.”

Én fordítottan gondoltam, tehát nem a roma szülőket.

„Igen, egy kicsit most már kezd jelentkezni, igen.” (helyi szakértő, 2012)

Az új helyzet az iskola belső világára is rányomta bélyegét. Az általános iskola egyik ötödik (16 fő) és a nyolcadik osztályában (18 fő) is volt fókuszcsoporthoz beszéltetés (Lannert, Németh és Szécsi, 2017). Az ötödikes gyerekek alapvetően érdeklődve fogadták a foglalkozást.⁸ Ez a tény és a kis létszám ellenére is nagyon nehezen kezelhető volt a csoport. A beszélgetés kétszer 45 percig tartott, 18 gyermek vett részt rajta. Az első órán ismerkedős játékokat játszottunk, valamint a településsel, iskolával és egészséggel kapcsolatos attitűdjeiket mértük fel különböző játékok segítségével. Az osztály összetétele nagyon heterogén volt, a benyomásaink alapján több sajátos nevelési igényű gyermek járt a csoportba. Később ezt a tanárok megerősítették. Összességében is súlyos lemaradásokat, komoly szocializációs hátrányokat tapasztaltunk. Voltak, akik nehezen tudták hosszabb ideig fenntartani figyelmüket vagy egy helyben maradni, mások nem értették a frontális instrukciókat vagy a szociális helyzeteket. A figyelmi és a megértési problémák miatt több gyermek hamar kilépett a játékokból, és inkább mással kötötte le magát. A foglalkozás alatt folyamatosan egyszerre beszéltek, senkit nem hallgattak meg, és egy-két perc után mindenkinek kényszere volt a mozgásra. A mindvégig jellemző hangzavarban nehéz volt hallani a megszólaló gyerekek mondandóját. Néhány gyermek jelezte is, hogy zavarja a körülötte zajló hangos beszéd. Körülbelül az osztály fele vonódott be a játékokba, de erről is az mondható el, hogy a diákok nem tudtak játszani, a feladatot nehezen értették meg, kevés ideig tudtak koncentrálni, társaikra egyáltalán nem. Egy részük kabátostul, unott arccal, vagy érdeklődve, de percenként váltva a fókusz, és leginkább izegve-mozogva cikázott a teremben.

⁸ A foglalkozáson csak a kutatók voltak jelen, a pedagógusok – a kutatás érdekében – nem.

A kutatók a fókuszcsoport alternatív módszerének szánt sztorikocka⁹ kísérletet hamar feladták. A gyerekek absztrakciós és verbális képességei, mint ahogy a képzelőerjük is, jóval alatta maradt az eredetileg reméltnek. A módszer szempontjából lényeges fentebb vázolt három dimenzió követése nem volt kivitelezhető számukra, ezért bár jól szórakoztak a történetalkotás során, a kutatás szempontjából nem kaptunk releváns információkat. Már a bevezető körben kiderült, hogy nem igazán tudnak és akarnak játszani, előbb-utóbb minden ilyen tevékenységet obstruáltak. Az első óra tapasztalatait levonva, a második foglalkozáson kisebb csoportokra osztottuk a gyerekeket. 4-5 fős csoportokban dolgoztunk velük, célzottan a településen megjelenő droghelyzetre fókuszálva, szabadabb interakciós módszerre váltva. Jól láthatóan a céltémáról lehetett velük beszélgetni, jobban működött, ha a tények kerültek fókuszba, nem kellett a fantáziát használni. Az irányított szabadabb beszélgetés során is az egy-egy szavas, illetve tömondatos válaszok voltak a jellemzőek.

Az iskolával kapcsolatban megoszlottak a tanulói vélemények. Tanulni alapvetően egyik korosztály sem szeret, az iskolai tananyagból nem sok dolog érdekli őket. Van egy-két tárgy, amit kedvelnek, például az informatika és a testnevelés. Az ötödikben néhányan említették a magyar- és technikaórát. Az iskolában szeretik még azokat az időket, amikor szabadabban lehet egymással játszani, mozogni, például a csocsózást említették mint kedvelt időtöltést az iskolán belül. A nyolcadikban szintén az informatika és testnevelés tárgyakat említették. Ők az iskoláról elsőként a börtönre asszociáltak, negatívumként említették, hogy úgy érzik, be vannak zárva, túl sok a szabály. A pedagógusok egy része is inkább börtönként jellemezte az iskolát, érzékelve, hogy az itt tanuló gyerekek számára ez a kötött szabályrendszer nem elviselhető. Ugyanakkor nem találtunk semmilyen kezdeményezést az iskolában arra, hogy valamilyen újszerű, kreatív pedagógiai módszerrel orvosolják ezt a gondot.

„Hát, az első vízió az volt, hogy túlélni. Tehát minden napot. Konzolidálni egy helyzetet, hogy legyen viszonylagos nyugalom. Azt gondolom, hogy sikerülget, ugye?! Tehát, hogy alakulgat... Az biztos, hogy pedagógushiánnyal fogunk küszködni. Nem tudom. Tehát nincsenek ilyen nagyon nagy terveim meg vízióim, mert nagyon nehéz ez a közeg. Tehát maga az, hogy a tanulás, tehát az, ami egy olyan dolog, ami nem nagyon megy. Tehát maga az, hogy tanulni kell, meg jövőt kell mindenkinek, tehát magának kialakítani. Nincsen az a támogató szülői háttér, ahol eleve a gyerek úgy jön, hogy igen is feladat van, dolog van, ez az én kötelességem. Maga az a szó, hogy kötelesség, hogy ezt most nekem meg kell tennem, mert a szüleim miatt, a családom miatt, magam miatt. Tehát ez nincsen. Tehát ez nagyon nincsen. És mi, iskola, olyanok vagyunk, mint egy ilyen tiltó, beszabályozó rendszer, miközben az a célunk, hogy értelmesebb, munkaerőpiacra majd beáramlós, önálló, önmagát ellátni tudó, önállóan gondolkodó emberek kerüljenek ki innen. De őrjáts az ellenállás.” (intézményvezető, 2017)

⁹ A módszer lényege, hogy a gyerekek ismereteit és attitűdjeit indirekt módon, egy általuk kitalált történetbe ágyazva vizsgáljuk. Az instrukció alapján egy kitalált szereplő történetét kell megalkotniuk a kockák segítségével. A kockákon látható szimbólumok célja egyrészt az, hogy segítsenek nekik továbbírni a történetet. Másrészt – projektív felületként működve – saját gondolataikat, viszonyulásaikat is meg tudják jeleníteni. A tapasztalataink alapján az ötödik osztályban ez a módszer nem működött, ugyanis a gyerekek számára túl komplex volt az a feladat, hogy egyszerre találjanak ki saját történetet, abba ágyazzák be a településsel kapcsolatos információkat és még az előttük lévő játékoshoz is kapcsolódjanak.

Hektikus fejlesztési hullámok

A településen már korábban több deszegregációs célzatú fejlesztés is történt, de ezeknek hatását 2017-ben nem igazán tapasztalták a kutatók. Nagyecseden 2010 júniusától 2012 júniusáig került sor a Good Start (Egy jó kezdet) elnevezésű, a kora gyermekkori fejlesztésre és közösségformálásra fókuszáló európai mintaprojekt megvalósítására. A Roma Oktatási Alap (európai társfinanszírozású) csaknem kétmillió euró költségvetésű programja – a helyi adottságokhoz alkalmazkodó mintaprojektek révén – Szlovákiában, Romániában, Macedóniában és Magyarországon összesen 16 településen valósult meg. Célja a négy országban több mint négyezer kisgyermek és családjuk eredményes bevonása és támogatása volt (REF, 2012).

Nagyecseden, valamint a mátészalkai kistérségben négy társtelepülésén a 2010–2011-es tanév elején indultak el a programrészek. A Magyarországon első ízben a kezdeményezés a 0–6 éves roma és nem roma, hátrányos helyzetű gyermekekre és családjukra koncentrált, s a kicsik kora gyermekkori fejlesztését célozza meg. A program közvetlen célcsoportja a felsorolt hat településen élő 850 gyermek volt. Indirekt módon ugyanakkor hatással volt a benne részt vevő gyermekek édesanyjára és családjára, a település többi gyermekére, a bevont szakértőkre és önkéntesekre egyaránt.

A projektbe szociális, oktatási és egészségügyi szakembereket is bevontak, de elsősorban azoknak a roma mentoroknak a munkájára építettek, akik az önkéntes alapon bevont családokat szervezett látogatások keretében keresték fel. A kötelező helyi értékelési folyamaton átesett szakemberek közösségi programok szervezésével, illetve szolgáltatások nyújtásával segítették a fejlesztést, valamint a 3–6 éves korosztály óvodába történő beíratását.

A szolgáltatások minden esetben az érintett családok szükségletein alapultak. Az egyik, a *Meséd* címet viselő komponens a jelentkező édesanyák olvasási, írási és kommunikációs képességeit fejlesztette a mesék felolvasásán, informális oktatáson keresztül kilenc hónapon át. Felkészítették őket az óvodáztatással kapcsolatos feladatokra és az egészséges életmódra történő nevelésre is. A nagyecsed *Meséd* csoportban 25 anya vett részt, és másodlagos hasznélvezőként közel 60 roma gyermek is részesült a programból. Egy év leforgása alatt – a projekt akkori vezetője szerint – több mint 500 mesekönyv talált gazdára a programban résztvevők otthonaiban, minikönyvtárak jöttek létre, ezáltal bekerült a családok életébe a könyv és az olvasás kultúrája. Ugyanakkor ennek kevés nyomát tapasztaltuk 2017-ben. A kétéves projekt egyértelmű pozitív hozadéka az volt, hogy az abban részt vevő oláh cigány nők megalapították az Emelkedő csillagok egyesületet, és az ő személyes életükben, családjaikban bizonyára voltak pozitív elmozdulások. Ugyanakkor a közösség egészét tekintve ezek a hatások már nem jelentkeznek ilyen robusztusan, sőt inkább elhalványodni látszanak a növekvő szegregáció és entrópia következtében.

2012 szeptemberétől a településen elkezdett működni a *Játéktár* (Toy Library), aminek a Nagyecsed Városért Egyesület volt a főpályázója és megvalósítója. 2014 januárjában megalakult a helyi roma nők egyesülete, az Emelkedő Csillagok Roma Nők Egyesülete. Több programot is szerveznek, egyrészt a helyi cigány folklórt próbálják elevenen tartani, másrészt szerveznek foglalkozásokat tizenéves cigány lányoknak szexuális felvilágosítás témában, aminek célja a korai terhesség elkerülése.¹⁰ Az egyesület vezetőjének elmondása szerint a szervezet célja az, hogy a településen minőségi szakmai munkával járuljanak hozzá a kisgyermek, az iskolás gyermek és gyermekes családok fejlesztéséhez, és segítsék őket a minőségi oktatáshoz való hozzáféréshez.

¹⁰ Sajnálatos módon a 2017-es kutatás tapasztalatai, valamint az elérhető statisztikák is azt mutatják, hogy a serdülő korú terhesség terén Magyarországon visszaesés következett be a korábbi évekhez képest.

„...olyan emberek alkotják a szervezetet, [...] gyakorlatilag szakemberek fogtunk össze éppen azért, hogy minőségi munkát tudjunk végezni, és úgy gondolom, hogy 2014 januárjától, ha beleszámolom a REF-es projektünket is, közel 60 millió forintot pályáztunk össze két év alatt”. (egyesületvezető, 2017)¹¹

„A Good Start Program nagyon sok lehetőséget hozott nekünk ide, és jó kapcsolati tőkével rendelkezünk. Most voltunk kint Szerbiában, Belgrádban a Játéktárral, és ott is, ugye, nagyon sok... Európa minden országából szinte jelen voltak és nagyon jó kapcsolatok alakultak ott ki, úgyhogy azt látom, hogy ez a nemzetközi vonal azért ez így nagyon sikeres nekünk.” (egyesületvezető, 2012)

Ugyanakkor – sajnálatos módon – a megkezdett fejlesztések nem folytatódtak, vagy 2017-re megkoptak. Különösen látszik ez a Játéktár működésén, ahol egyrészt az ezért a programért elhivatott személy már nincs a településen, a játékok többsége leamortizálódott és nem pótolták őket, fizikailag a szegregátumból bekerült a központba. Ezáltal a legszegényebb romungró családok számára ez már nem egy létező lehetőség.

„És ezért már nem jönnek úgy a szülők, az az igazság, hogy nem tudjuk úgy motiválni őket. Csilla egy aktív anyuka volt, aki a Játéktárba folyamatosan vitte el a játékokat, de amikor már megfordul az egész játék mindenkinél, és, ugye, azért 95 családnak volt. Mondhatom azt, hogy volt olyan család, aki párszor vette igénybe a Játéktár szolgáltatásait, viszont volt olyan szülőnk, aki betente több, 3-4 játékot, mert nem adtunk többet, hogy visszakerüljön, többször elvitte. Nyilván ezek a játékok leamortizálódtak. Azért 2012-ben vásároltuk ezeket a játékokat, azért már nem mondhatjuk, valamit már le kellett selejtezni, mert hiányosan kerültek vissza, eltörtek meg elkopik, igen. És akkor, ugye, ingerszegénnyé válik a játék és nem biztos, hogy kikölsönzik. Úgyhogy egy hónapja vagyunk most úgy, hogy bezárva, de jövő héten.”

És pályázat alapján lehet venni?

„Venni fogunk, és alig várom, hogy kapjunk rá forrást, hogy egy kicsit felfrissítsük a Játéktárat. Viszont lesz egy új helyünk, a Játéktárnak, a régi irodánk, ahol voltunk, és akkor az ott lesz, ami volt nekünk az irodánk. És ott lesz egy olyan hely, ahol csak a játékok lesznek, és lesz egy ilyen szoba, ahol meg csak játszanak majd a gyerekek vele.” (egyesületvezető, 2012)

Ugyanakkor az oláh közösség láthatóan megerősödött. A Játéktár mellett már új projektekbe is belevágtak akkoriban, mint például egy Vendégház létrehozása. Az egyesület nemzetközi hálózatépítése jelenleg is folyik. Erasmus+ projektek által építenek ki hálózatokat.

„Nagycesed azért híres a táncról is. Mind a néptánc és mind a cigánytáncáról, és ennek kapcsán jött az ötlet, hogy akkor hol fognak megszállni a táncosok, ha jönnek hozzánk a fesztiválra, illetve táncbort szoktak itt tartani. És akkor így létrehoztuk ezt a vendégházat, és most ettől az év januárjától, ugye, ott kaptuk meg a székhelyet, és akkor a szervezet működteti a vendégházat, szeretnénk egy éttermet, ami most van kialakulóban. Úgyhogy a szervezetünk gyakorlatilag ilyen több lábón áll. Többféle spektrumban próbálunk azért megmaradni vagy fennmaradni és dolgozni, de nyilván első a humán erőforrásos projektek lebívása, amiben effektíve dolgozni is tudnak az egyesületnek a tagjai.” (egyesületvezető, 2012)

¹¹ REF: Roma Education Fund (Roma Oktatási Alap).

„ERASMUS+-os pályázatokat szoktunk megvalósítani, túl vagyunk most kettőn, a nemzetközi ifjúsági csereprogramokat, illetve volt a tavaly a KIDIN-es Európa Polgárokért pályázatunk, amibe a szakmai részét mi vittük, és itt egy helyi, a város rehabilitációs projekt kapcsán volt kiírás, és ott egy helyi programot valósítottunk meg. Jó kapcsolatunk van Lengyelországgal, Szlovákiával, Romániában több szervezettel, Törökországgal – igaz, hogy az nem uniós ország, de ott is van kapcsolatunk, Bulgáriába’. Gyakorlatilag kapcsolatba’ állok olyan szervezetekkel is, akik nemzetközi projekteken dolgoznak, mint az Együttműködő, például ezek a szervezetek támogatnak és segítenek minket.” (egyesületvezető, 2012)

Ugyanakkor nehezen megítélhető, hogy ez a nemzetköziesedés milyen hatással van a település, és a cigányok életére. 2017-ben már készen állt a Vendégház, ahol elsősorban oláh cigányok dolgoznak a konyhán, ahol valóban jól főznek. Ugyanakkor az éttermet a helyi elit használja, itt ebédel a polgármester és a munkatársai is. A helyi fejlesztések így projektszerűek és kevésbé épülnek egymásra. A fejlesztések motorja a helyi roma civilszervezet vezetője, aki heroikus küzdelmet folytat, de jól láthatóan a helyi középosztály eltűri vagy élvezzi az általa bejövő projektek folytatát, de nem igazán állnak mögötte és támogatják. Így nem is csoda, hogy ezek a fejlesztések idővel elhalnak vagy átalakulnak. Nyertesei az elit és az oláh cigányság, a szegregátumban lakó romungrók helyzete az évek során, dacára a sok fejlesztésnek, nem javult, sőt – a helyi szeparációs, szegregációs nyomás erősödésével – csak romlott. A református óvoda megnyitásával pedig teljesen széttorzhat a helyi közösség.

A helyi társadalom széttoreszedettsége

A helyi társadalom több részre szakadt, a szegregált területeken élő romungró cigányok vannak a település társadalmi hierarchiájának alsó részén. Szegénységben, nélkülözésben élnek, legtöbbször – ha bejutnak – a közmunkaprogramban dolgoznak. A cigánytelep a falu szélén található, az utcák nincsenek lebetonozva, esős időben és télen a sár sok gondot okoz az itt élőknek. A telepen van egy közösségi ház, ami mosási, internetezési és találkozási lehetőséget biztosít az utcában élőknek.

Bár számos civilszervezet működik, a roma önkormányzat aktív, számos programot és rendszeres foglalkozást szervez, elsősorban a gyerekeknek. Emellett az önkormányzat által fenntartott közösségi házban is számos közösségi program van, ugyanakkor – a korábbi évekhez képest – a szolgáltatások száma és minősége csökkent. Több program, így a *Játéktár* is már nem a telepen működik, hanem a falu központjában található másik közösségi házba került, ahol az oláh cigányok és a helyi elit is jobban hozzáfér ezekhez a szolgáltatásokhoz. Ez akár hasznos is lehetne, hiszen a programokon való közös részvétel erősítené a helyi társadalom integrációját, azonban a tendencia inkább az, hogy a szegregált területeken élők kiszorultak ezekből a szolgáltatásokból, nem „mennek fel” a központba, nem mozdulnak ki a biztonságot nyújtó saját területükről.

Az oláh cigányok, akik elszórtan élnek a település belsejében, jobban be tudnak tagozódni a nem romák közé. Az anyagi helyzetük, de a hatalmi helyzetük is a településen sokkal kedvezőbb, az erősebb tradicionális szemlélet, mely az oláh cigány közösségen belül uralkodik, inkább lehetővé teszi a beilleszkedést.

„Azért azt tudni kell, hogy a roma gyerekek nagy része ingerszegény környezetből jön. Főleg az a rész. Tehát, ezt tudni kell, hogy különbség van az oláh és a magyar cigányok között. [...] Én azt mondom, hogy ez a rész itt már azért az oláh cigányoknak, azért van mivel játszogatni, tehát nekik már jobban. Viszont a, onnan, akik nagyon ingerszegény környezetből jönnek, és ott, ugye, eleve a gyerekeket meg kell tanítani a gondozási feladatokra, ezzel kezdjük, hogy a kis csoportba’ nagyon sok élményhez, tapasztalathoz kell őket juttatni, hogy fejlődni tudjanak.” (egyesületvezető, 2012)

„Nagyecseden azért az oláh cigány közösség az egy nyelvet beszélő, hagyományt őrző, kultúrát ápoló cigányság. Míg a magyar cigányok, ugye, ők nem beszélnek a nyelvet, nem nagyon vannak azok a szokások jelen náluk, mint nálunk. Vagyis inkább azt mondanám, hogy kismértékben, kisebb mértékben. Igazából ezelőtt a településen én 14 éve kezdtem el dolgozni a településen, abban az időben még nagyon messze voltak az oláh cigányok és a romungrók egymástól. Gyakorlatilag nem szerették egymást. Nem akartak egy közösségbe járni. Nagyon nehéz volt a kommunikáció, és én mint oláh cigány ember kerültem le a romungró közösségbe. Na, most érdekes volt ez a jelenlétem, az én jelenlétem, mert a tapasztalat azt mutatta, hogy a romungró közösség jobban elfogadott engem mint szakembert, vagy mint segítő abban az időtől már, mint az én saját környezetem. Ez az én tapasztalatom. Az én környezetem, az oláh cigányok, nem nagyon jöttek hozzám, úgy... szóval ők, az oláh cigányok, inkább azt mondanám, hogy egyenrangú partnerként érzik magukat a magyarokkal is. Szóval, hogy ők nem érzik azt, hogy van különbség. Szóval, presztízsből ők igenis úgy érzik, hogy nekik mindenhez van joguk.” (egyesületvezető, 2012)

A helyi roma civilszervezet vezetőjének pozíciója 2017-re valamennyire megváltozott. Nem sikerült már szülői fókuszcsoportot szervezni a szegregátumban a romungrók között, csak két szülő jött el. A második szülői fókuszcsoport már a központban, zömében oláh cigány szülők részvételével zajlott. Úgy tűnik, a romungró közösség leszakad, és nemcsak a nem roma helyiektől, de az oláh cigány csoporttól is megmarad a távolság. A helyi állami általános iskola cserbenhagyása a helyi elit és oláh cigányok által, úgy tűnik, nem maradt nyom nélkül a romungró közösségben.

A közelmúltban végbemenő iskolai szegregációt elmélyítő események továbbgyűrűznek a település életében, további kirekesztést hozva a már amúgy is erősen diszkriminált és előítéletekkel sújtott, alacsony társadalmi presztízzsel rendelkező mélyszegény rétegnek. Az elsősorban cigány származású közösségnek már eddig is kevés esélye volt részt venni, találkozni a település többi, hatalmi pozícióban lévő tagjaival. A fent vázolt események ezeket az esélyeket még tovább rontják. A romungró szülők érzik kilátástalanságukat, de tehetetlenek, mint ahogy a nem romák is. Ugyanakkor azok a szülők, akik nem a helyi állami általános iskolába járatják a gyermekeiket, mutatnak némi együttérzést, de jól láthatóan azért, mert már sikerült kilépniük a megbélyegző helyzetből.

Összességében megállapítható, hogy a nem roma társadalom is meglehetősen kiábrándult és számos nehézséggel (anyagi, érzelmi) küzd. Bár korábban számos tényező – például az iskola, a közösségi ház – tudta a lakosság közötti egyenlőtlenségeket valamennyire kompenzálni, de mára a közösség a szétesés jeleit mutatja.

Összegzés

Nagyecsedben 2017-ben nagyfokú bezárkózást, tehetetlenséget, a jövőkép hiányát, entrópiát tapasztaltunk, ahol a helyi elit, maga is leszakadóban, nem az egész közösséget képviseli, hanem harcol a saját pozícióiért. Éppen ezért minden olyan fejlesztés, ami az érdekeiket sérti, elhal vagy nekik megfelelően átalakul. Tanulság, hogy meggyőzésük, aktív támogatásuk nélkül értelmetlen pénzt költeni. A helyi civilek aktívak, de idővel vagy elfásulnak a küzdelemben, vagy előbb-utóbb beállnak az elitet szolgálók sorába.

A jövőkép hiánya a romungró gyerekekre kiemelten jellemző. A nyolcadik osztályosok az utolsó évet már érdektelenül, kevés motivációval járják végig, „mert majd úgymint *köz munkás leszek, tehát az a közeli életcél.*” (tanuló, 2017). Általában mindenki továbbtanul, de gyakran már az első évben lemorzsolódnak a középiskolából. Sokszor azért, mert egy nagy iskolában nem találják meg a helyüket, szokatlan nekik ez, hiszen addig a településről is ritkán mozdultak ki. De ebben a korai családalapítás is közrejátszik mind a fiúknál, mind a lányoknál. Ezekkel összefüggésben, a családokat és a fiatalokat közvetlenül érintő további problémát jelent, hogy a továbbtanulási lehetőségek korlátozottak. Egyrészt más településre kell utazni a középiskoláért, másrészt a közelebbi településeken korlátozottan lehet szakmát választani és tanulni. Többnyire a szociális gondozó és az ápoló szakmák jöhetnek szóba. Olyan keresett szakmát, mint a csőszerelő, autószerelő, nem tanítanak a környéken. Mindemellett a szülők féltik gyerekeiket a nagyobb városoktól és a távoli településen való továbbtanulástól, mert azt érzik, hogy nincsenek majd hatással a történésekre, nem tudnak lépni, ha valami baj van a gyerekekkel. Itt elsősorban arra gondolnak, hogy sérelem éri őket. A távoli tanulás ráadásul plusz költségeket is jelent, így további terheket ró rájuk. A szülői háztól távol a gyerekek sem érzik teljes biztonságban magukat, nincsenek közel a szüleik, akiknek elmondhatnák a problémájukat és akik segítenének nekik. A más településen lévő iskolákban gyakoriak a gyerekek általi zaklatások, gyakran előfordul, hogy a kollégista vagy az elesettebbnek tűnő gyerekektől elveszik a ruhájukat, pénzüket, a kollégiumokban is gyakoriak a zaklatások, molesztálások, lopások.

A fentieknél is köszönhető a bezárkózás, ami még inkább erősíti a szegregációt. Ezek a gyerekek és szüleik nem találkoznak különböző emberekkel, kultúrákkal, nem érik őket ingerek, élmények. Minél kevesebb tapasztalatuk van, annál inkább idegenkednek a másától és félnek kimozdulnia megszokott környezetükből, ami kevés lehetőséget ad, mégis biztonságot nyújt. A fenntartott oktatási és szociális rendszerek ezekre a problémákra kevésbé vagy csak elszórtan tudnak reagálni.

Jellemző továbbá, hogy nincsenek színvonalas kulturális és szórakozási lehetőségek, különösen a fiatal generációnak, a 14–22 évesek számára. Egy-egy cukrászda esetleg üzemel, de olyan hely, ahol a fiatalok összejöhetnek, maximum a köztereken van. A sportolási lehetőség szempontjából egy-egy focipálya működik, de ezek általános állapota rossz, elhanyagolt. Az iskola épülete sem áll rendelkezésre a fiatalok számára, úgy tűnik, kizárólag a tanulás és a délelőtti „megőrzés” színtere. Külön problémát jelent, hogy a vizsgálatba bevont célcsoportunk gyerekeinek és szüleinek ezek a gyér lehetőségek is még kevésbé elérhetőek.

A romungró gyerekek kreativitása ijeszően alacsony szintű, önképük és jövőképük rendkívül homályos. Az ingerszegény családi környezet mellett felróható ez az iskolának is, ahol ezeket a készségeket, jól láthatóan, nem fejlesztik célzottan. Az iskola nem reagál a gyerekek valódi igényeire, a régi dicsőséges ének-zene tagozatos múltba révedve szinte megdermedni látszik. De nincsenek a színen sem a szülőket hatékonyan segítő szülő-támogatások, sem az iskola pedagógiai munkáját segítő szervezetek. Az látható, hogy a jelenlegi iskolafenntartó erre alkalmatlan, a Pedagógiai Oktatási Központok pedig láthatatlanok. A tehetséggondozás elsősorban az egyházi iskola tanulóit érinti, illetve az oláh cigány közösség hagyományörző tevékenységét.

Mindezek ellenére a településeken élők leginkább elfogadóak a helyzetükkel kapcsolatban. A tanult tehetetlenség nemcsak a lakosok, hanem a szakemberek között is megfigyelhető. Bár többen megfogalmazzák elvágódást, tervezgetnek elköltözést, de ezeknek a terveknek ritkán van realitása. Sokszor a távoli, vágyott, a fantáziákban nagyon pozitív módon megjelenő helyekre vágnak. Budapest mellett megjelent Svájc, Anglia és még amerikai városok is. A valóságban igen kevesen valósítanak meg életvitelszerű külföldi tartózkodást munkavállalással. Akiknek vannak ilyen tapasztalataik, azoknak a gondolkodása is átalakul, azonban ilyen emberekkel elenyészően csekély számban találkoztunk.

Legfőbb tanulságnak az tűnik, hogy a romák integrálására szánt erőforrások és programok rendre elvéreznek, mert (1) az országos szintű szakmapolitikai szándékok (pl. az egyházi iskolák térnyerése) gyakran keresztbe tesznek ennek; (2) hiányoznak az alapvető helyi erőforrások (anyagi és nem anyagi: idő, társadalmi tőke, szakemberek); (3) hiányzik a helyi közösség és azok vezetőinek aktív támogatása, sőt a helyi elit is leszakadóban, ezért ők is küzdenek a forrásokért; (4) az anomáliák korrigálására szánt fejlesztési pénzek mértéke és kiszámíthatósága nem üti meg azt a szintet, ami az országosan és helyi szinten is kedvezőtlen folyamatok ellenében valóban hatékonyan és hosszú távon tudott volna hatni.

A romák helyzetét javító fejlesztések nem érnek célba, ha a helyi közösség ezt nem támogatja. Ezért a fejlesztéseknek az egész közösségre kell irányulniuk, az elitet pedig tájékoztatással – vagy egyéb módon – meg kell nyerni, érdekeltté kell tenni. A helyi intézményeket kell erősíteni, az iskola ebben kulcsszerepet játszhat. Am a nagyecsed-i általános iskola esetünkben egy fejlesztésnek sem volt kedvezményezettje! A fejlesztések hosszú távú fenntarthatóságának egyaránt garanciája az, ha a donor nem vonul ki rövid időn belül, illetve az, ha a helyi közösség egészére terjed ki a hatása. Mindezek alapján megfontolandó, hogy a romákra irányuló programoknak nyújtaniuk kell valamit a nem roma közösségnek is, ellenkező esetben a kezdeményezés elhal vagy az eredeti célhoz képest kedvezőtlen irányokat vesz.

Irodalom

- Goda Pál és Tóth Tamás (2013): Pókháló-entrópia mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben. *Területi statisztika*, 53. 2. sz. 169–189.
- REF (2012): Good Start: Mainstreaming the Access of Disadvantaged Romani Children to Quality Early Childhood Education and Care. Roma Education Fund, Budapest. http://romaeducationfund.org/sites/default/files/publications/ags_pp1_screen.pdf
- L. Ritók Nóra (2018): Egy helyi deszegregációs kezdeményezés tapasztalatai – Biharkeresztes, Komádi, Berettyóújfalu. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 201–210.
- Lannert Judit, Németh Szilvia és Szécsi Judit (2017): *Kábítószerverhasználat a szegregátumokban élő általános iskolások körében*. Kutatási zárójelentés. Kézirat, T-Tudok Zrt., Budapest.
- Szécsi Judit és Sik Dorka (2016): Szerhasználat egy hátrányos helyzetű járás szegregátumaiban. *Esély*, 27. 2. sz. 115–131.
- Zolnay János (2018): Kasztosodó közoktatás, kasztosodó társadalom. In: Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én véttem. Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 211–231.